

Меметов А.

КЪЫРЫМ ТИЛИНДЕ КЕЧКЕН ЗАМАН ФИИЛЬ ШЕКИЛЛЕРИ

Кечкен заман фииль шекиллери морфологик теркибине коре **саде** ве **муреккеп** оларар.

Саде кечкен заман фииллери ифаделеген хусусий модаль маналарына коре эки чешитке болжоне: 1) саде кечкен заманнынъ вастасыз шекли ве 2) саде кечкен заманнынъ васталы шекли.

Саде кечкен заманнынъ вастасыз шекли фиильнинъ тамыр-негизине **-ды/-ди/** (янгъгыравукъ тутукъ ве созукълардан сонъ); **-ты/-ти** (сагъыр тутукълардан сонъ) къошулувынен япыла. *Язмакъ, бермек, окъумакъ, къачмакъ, ичмек* фииллерининъ тюсленюви:

Теклик	Чокълукъ
1. <i>яз-ды-м, бер-ди-м, окъу-ды-м, къач-ты-м, ич-ти-м</i>	1. <i>яз-ды-къ, бер-ди-к, окъу-ды-къ, къач-ты-къ, ич-ти-к</i>
2. <i>яз-ды-нъ, бер-ди-нъ, окъу-ды-нъ, къач-ты-нъ, ич-ти-нъ</i>	2. <i>яз-ды-нъыз, бер-ди-нъыз, окъу-ды-нъыз, къач-ты-нъыз, ич-ти-нъыз</i>
3. <i>яз-ды, бер-ди, окъу-ды, къач-ты, ич-ти</i>	3. <i>яз-ды(лар), бер-ди(лер), окъу-ды(лар), къач-ты(лар), ич-ти(лер)</i>

Бу фиильнинъ менфий шекли фиильнинъ тамырына менфий шекиль япыджы **-ма/-ме** ялгъамасы къошулувынен япыла: *яз-ма-ды-м, яз-ма-ды-нъ, яз-ма-ды; яз-ма-ды-къ, яз-ма-ды-нъыз, яз-ма-ды(лар)* киби.

Саде кечкен заман вастасыз шеклининъ суаль шекли япылгъанда суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошулып.

язмакъ, бермек

Теклик	Чокълукъ
1. <i>яз-ды-м-мы?, бер-ди-м-ми?</i>	1. <i>яз-ды-къ-мы?, бер-ди-к-ми?</i>
2. <i>яз-ды-нъ-мы?, бер-ди-нъ-ми?</i>	2. <i>яз-ды-нъыз-мы?, бер-ди-нъыз-ми?</i>
3. <i>яз-ды-мы?, бер-ди-ми?</i>	3. <i>яз-ды(лар)-мы?, бер-ди(лер)-ми?</i>

Саде кечкен заман фиилининъ вастасыз шекли сёйлейиджи иш-арекетнинъ япылгъаныны да япылмагъаныны озъ козюнен корип, яхут бир де бир иш-арекетнинъ япылгъанында-япылмагъанында ич де шубеленмегенде (озъ козюнен корьмесе де) къулланыла: *Дулявер сагъ къолуны котерип, баш пармагъынен къостерди.* (А.М.). *Арадан дёрт-беш йыл кечкен сонъ, янъы бир вакъиа юзь берди.* (Ю.Б.). *Себия апте, явдугъыны чыкъарып, козылерини сюртти.* (Ч.А.).

Саде кечкен заманнынъ васталы шекли фииль тамырына **-гъан/-ген** (янгъгыравукъ тутукъ ве созукълардан сонъ); **-къан/-кен** (сагъыр тутукълардан сонъ) къошулувынен ве тюсленювинен япыла.

язмакъ, бермек, окъумакъ, къачмакъ, ичмек

Теклик	Чокълукъ
1. <i>яз-гъан-ым, бер-ген-им, окъу-гъан-ым, къач-къан-ым, ич-кен-им</i>	
2. <i>яз-гъан-сынъ, бер-ген-синъ, окъу-гъан-сынъ, къач-къан-сынъ, ич-кен-синъ</i>	
3. <i>яз-гъан, бер-ген, окъу-гъан, къач-къан, ич-кен</i>	
Чокълукъ	
1. <i>яз-гъан-мыз, бер-ген-миз, окъу-гъан-мыз, къач-къан-мыз, ич-кен-миз</i>	
2. <i>яз-гъан-сы(нъыз), бер-ген-си(нъыз), окъу-гъан-сы(нъыз), къач-къан-сы(нъыз), ич-кен-си(нъыз)</i>	
3. <i>яз-гъан(лар), бер-ген(лер), окъу-гъан(лар), къач-къан(лар), ич-кен(лер)</i>	

Васталы саде кечкен заманнынъ менфий шекли эки усулнен япыла.

1) фиильнинъ тамыр-негизине **-ма/-ме** ялгъамасы къошулувынен: *яз-ма-гъан-ым, яз-ма-гъан-сынъ, бер-ме-ген-им, бер-ме-ген-синъ* киби; 2) **ёкъ** сёзю ярдымынен. Бойле вакъытлары мулькиет ялгъамалары шахысны къостерелер: *яз-гъан-ым ёкъ, яз-гъан-ынъ ёкъ, яз-гъан-ы ёкъ* киби.

Васталы саде кечкен заман фиилининъ суаль шекли япылгъанда суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошула.

язмакъ, бермек

Теклик	Чокълукъ
1. <i>яз-гъан-ым-мы?</i> <i>бер-ген-им-ми?</i>	1. <i>яз-гъан-мыз-мы?</i> <i>бер-ген-миз-ми?</i>
2. <i>яз-гъан-сынъ-мы?</i> <i>бер-ген-синъ-ми?</i>	2. <i>яз-гъан-сы(нъыз)-мы?</i> <i>бер-ген-си(нъыз)-ми?</i>
3. <i>яз-гъан-мы?</i> <i>бер-ген-ми?</i>	3. <i>яз-гъан(лар)-мы?</i> <i>бер-ген(лер)-ми?</i>

Саде кечкен заман фиилининъ васталы шекли сёйлейиджи иш-арекетнинъ япылгъаныны япылмагъаныны озъ козюнен корьмейип, башкъасындан эшиткенде яхут иш-арекетнинъ япылгъан вакъында корьмейип, сонъдан нетиджесини корьгенде къулланыла: *Кокте сербест козынен айнынъ юзю*

чуллу булутнынъ къара кольгесинен *орътюльген*. (А.О.). Бу ердеки эмекчи халкъ башкъаларына аджайип эвлер *къурып берген*. (Ш.А.).

Бу заманда къулланылган фииллер масалларда сыкъ расткелелер: *Бир кунъ падиша хасталанган ве огулларыны янына чагъырған*. (Масал).

Икяе фиилининъ муреккеп кечкен заманлары эки фииль шеклининъ къошулувынен япылалар: саде кечкен заман негизи + *э-(эр)* фиилининъ кечкен заманы я да *экен* шекли. *Э*-фиилининъ кечкен заманы учъ къысымдан ибарет: фильнинъ тамыр-негизи (*э*) + заман ялгамасы + экинджи группа шахыс ялгамалары: *э-ди-м*, *э-ди-к* киби.

Муреккеп кечкен заман фииллери хусусий модаль маналарына коре бойле чешитлерге болуне: 1) чокътан кечкен заман фиилининъ васталы ве вастасыз шекиллери; 2) кечкен девамлы-текраралы заман фиилининъ васталы ве вастасыз шекиллери; 3) кечкен девамлы заман фиилининъ васталы ве вастасыз шекиллери; 4) шимдики-кечкен девамлы заманнынъ васталы ве вастасыз шекиллери; 5) келеджек-кечкен заманнынъ я да кечкен заман макъсат фииллерининъ васталы ве вастасыз шекиллери.

Чокътан кечкен заман фиилининъ вастасыз шекли кечкен заман сыфатфиилине *эди* къошулувы ве шахыс-сайы ялгамаларынен тюсленовинен япыла:

язмакъ, кельмек

Теклик

1. *язған эдим, кельген эдим*
2. *язған эдинъ, кельген эдинъ*
3. *язған эди, кельген эди*

Чокълукъ

1. *язған эдик, кельген эдик*
2. *язған эдинъиз, кельген эдинъиз*
3. *язған эди(лер), кельген эди(лер)*

Лакъырды тилинде ве шириетте бу шекиль базан къошулып айтыла: *кельгендим, кельгендинъ, кельгенди, кельгендик, кельгендинъиз* киби.

Вастасыз чокътан кечкен заманнынъ менфий шекли эки усулнен япыла:

- 1) фильнинъ тамыр-негизине менфий шекиль япыджы *-ма/-ме* ялгамасы къошулувынен: *язмаған эдим, язмаған эдинъ, язмаған эди; язмаған эдик, язмаған эдинъиз, язмаған эдилер* киби;
- 2) *ёкъ* сёзю ярдымынен: *язғаным ёкъ, язғаным ёкъ* киби.

Вастасыз чокътан кечкен заманнынъ суаль шекли япылганда суаль ялгамасы шахыс ялгамаларындан сонъ къошула.

Язмакъ

Теклик

1. *язған эдим-ми?*
2. *язған эдинъ-ми?*
3. *язған эди-ми?*

Чокълукъ

1. *язған эдик-ми?*
2. *язған эдинъиз-ми?*
3. *язған эди(лер)-ми?*

Суаль ялгамасы кечкен заман сыфатфиилине де къошула билер: *язған-мы эдим?, язған-мы эдинъ?, язған-мы эди?* киби.

Чокътан кечкен заманнынъ вастасыз шекли иш-арекетнинъ лакъырды олган вакъыткъа коре узакъ кечмиште, къадимий кечкен заманларда япылганыны я да япылмаганыны ифаделей: *Шамильнинъ тувғанлары Ач чёлъ деген ерде къурулаяткъан бу совхозгъа кочккен эдилер*. (Р.Х.). *Шамратнынъ кетеджегини Анифе Сюндюс къартийден эшиткен эди*. (Ю.Б.).

Чокътан кечкен заманнынъ васталы шекли кечкен заман сыфатфиилине *экен* къошулувынен ве тюсленовинен япыла:

язмакъ, кельмек

Теклик

1. *язған экен-им, кельген экен-им*
2. *язған экен-синъ, кельген экен-синъ*
3. *язған экен, кельген экен*

Чокълукъ

1. *язған экен-миз, кельген экен-миз*
2. *язған экен-си(нъи)з, кельген экен-си(нъи)з*
3. *язған экен(лер), кельген экен(лер)*

Васталы чокътан кечкен заманнынъ менфий шекли эки усулнен япыла:

- 1) фильнинъ тамыр-негизине менфий шекиль япыджы *-ма/-ме* ялгамасы къошулувынен: *язмаған экеним, язмаған экенсинъ, язмаған экен; язмаған экенмиз, язмаған экенси(нъи)з* киби;
- 2) *ёкъ* сёзю ярдымынен: *язғаным ёкъ экен, язғаным ёкъ экен, язғаным ёкъ экен* киби.

Васталы чокътан кечкен заманнынъ суаль шекли япылганда *-ми* суаль ялгамасы шахыс ялгамаларындан сонъ къошула.

Язмакъ

Теклик

1. *язған экен-им-ми?*
2. *язған экен-синъ-ми?*
3. *язған экен-ми?*

Чокълукъ

1. *язған экен-миз-ми?*
2. *язған экен-си(нъи)з-ми?*
3. *язған экен(лер)-ми?*

Суаль ялгамасы кечкен заман сыфатфиилине де къошула билер: *язған –мы экеним?, язған-мы экенсинъ?, язған-мы экен?* киби.

Чокътан кечкен заман фиилининъ васталы шекли сёйлейиджи иш-арекетнинъ япылганыны япылмаганыны озъ козюнен коръмейип, башкъа бир адамдан эшитип, шу иш-арекет акъкъында хабер

бергенде къулланыла: *Анам айткъанына коре, бу эвде зенгин бир адам яшагъан экен. Тюкянджы Усеин бербер Сулейманнынъ дубарасына огърагъан экен. (М.А.).*

Кечкен девамлы-текрарлы заман фиили лакъырды этилип тургъан вакъыттан эвель девамлы олгъан я да теграрланып тургъан иш-арекетни ифаделей. Бу заманнынъ вастасыз шекли – *р/-ар/-ер/-ыр/-ир* ялгъамасынен ясалгъан сыфатфиильге **эди** къошулувынен ве тюсленювинен япыла:

язмакъ, окъумакъ, кельмек, ичмек

Теклик

1. *яз-ар эди-м, окъу-р эди-м, кел-ир эди-м, ич-ер эди-м*
2. *яз-ар эди-нъ, окъу-р эди-нъ, кел-ир эди-нъ, ич-ер эди-нъ*
3. *яз-ар эди, окъу-р эди, кел-ир эди, ич-ер эди*

Чокълукъ

1. *яз-ар эди-к, окъу-р эди-к, кел-ир эди-к, ич-ер эди-к*
2. *яз-ар эди-нъиз, окъу-р эди-нъиз, кел-ир эди-нъиз, ич-ер эди-нъиз*
3. *яз-ар эди(лер), окъу-р эди(лер), кел-ир эди(лер), ич-ер эди(лер)*

Лакъырды тилинде бу шекиль базан къошулып айтыла: *язардым, окъурдым, келирдим, ичердим*. Бойле вакъытлары **эди** сёзюнинъ биринджи э сеси тюшип къалыр, айтылмаз ве языда да акс эттирильмез. Бундан да гъайры **эди** сёзюнинъ къалгъан къысмы – **ди** сингармонизм къаиделерине бойсунып къалын эджалы сёзлерде – **ды** оларакъ айтыла ве ойле де языла.

Кечкен девамлы-текрарлы заман вастасыз шеклининъ менфий шекли эсас фиильнинъ тамыр-негизине менфий шекиль япыджы **-ма/-ме** ялгъамасы + з къошулувынен япыла:

язмакъ, кельмек

Теклик

Чокълукъ

1. <i>яз-ма-з эди-м, кель-ме-з эди-м</i>	1. <i>яз-ма-з эди-к, кель-ме-з эди-к</i>
2. <i>яз-ма-з эди-нъ, кель-ме-з эди-нъ</i>	2. <i>яз-ма-з эди-нъиз, кель-ме-з эди-нъиз</i>
3. <i>яз-ма-з эди, кель-ме-з эди</i>	3. <i>яз-ма-з эди(лер), кель-ме-з эди (лер)</i>

Вастасыз кечкен девамлы-текрарлы заманнынъ суаль шекли япылгъанда –ми суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошула:

язмакъ

Теклик

Чокълукъ

1. <i>язар эди-м-ми?</i>	1. <i>язар эди-к-ми?</i>
2. <i>язар эди-нъ-ми?</i>	2. <i>язар эди-нъиз-ми?</i>
3. <i>язар эди-ми?</i>	3. <i>язар-эди(лер)-ми?</i>

Суаль ялгъамасы базан эсас фиильнинъ биринджи къысмына да къошула билир: *язар-мы эдим?, язар-мы эдинъ?, язар-мы эди?* киби.

Кечкен девамлы-текрарлы заман фиилининъ вастасыз шекли даимий аркет я да ал бильдире. О, малюм вакъытнен сынъырланмайып, девамлыкъны ифаделей: *Сёзнен олса да, о эр гонъюльге мельэм тапар, эр кеске кенъеш берир эди. (Ю.Б.). Джантемир мырза бу дакъкъасы къанат тапса учар эди. (Ю.Б.). Я манъа иш аркъадашларымдан бири кирсе, сен Толкъунгъа чапар эдинъми?(С.Э.).*

Кечкен девамлы-текрарлы заман фиилининъ васталы шекли -р/-ыр/-ир/-ар/-ер ялгъамасынен япылгъан сыфатфиильге **экен** къошулувынен ве тюсленювинен япыла:

язмакъ, окъумакъ, кельмек, ичмек

Теклик

1. *яз-ар экен-им, окъу-р экен-им, кел-ир экен-им, ич-ер экен-им*
2. *яз-ар экен-синъ, оку-р экен-синъ, кел-ир экен-синъ, ич-ер экен-синъ*
3. *яз-ар экен, окъу-р экен, кел-ир экен, ич-ер экен*

Чокълукъ

1. *яз-ар экен-миз, окъу-р экен-миз, кел-ир экен-миз, ич-ер экен-миз*
2. *яз-ар экен-си(нъ)из, окъу-р экен-си(нъ)из, кел-ир экен-си(нъ)из, ич-ер экен-си(нъ)из*
3. *яз-ар экен(лер), окъу-р экен(лер), кел-ир экен(лер), ич-ер экен(лер)*

Васталы кечкен девамлы-текрарлы заманнынъ менфий шекли эсас фиильнинъ тамыр-негизине менфий шекиль япыджы **-ма/-ме** ялгъамасы + з къошулувынен япыла: *яз-ма-з экен-им, кель-ме-з экен-си(нъ)из* киби.

Васталы кечкен девамлы-текрарлы заман фиилининъ суаль шекли умумий къаидеге эсасланып япылыр; **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошула:

язмакъ

Теклик

Чокълукъ

1. <i>яз-ар экен-им-ми?</i>	1. <i>яз-ар экен-миз-ми?</i>
2. <i>яз-ар экен-синъ-ми?</i>	2. <i>яз-ар экен-си(нъ)из-ми?</i>
3. <i>яз-ар экен-ми?</i>	3. <i>яз-ар экен(лер)-ми?</i>

Кечкен девамлы-текрарлы заман фиилининъ васталы шекли сёйлейиджи озъ козюнен коръмейип, башкъасындан эшиткен даимий, девамлы, битмеген иш-арекетни ифаделей.

Кечкен девамлы заман фиилининъ вастасыз шекли фиильнинъ шимдики заман сыфатфииль шеклине **эди** къошулып тюсленювинен япыла:

язмакъ, окъумакъ, кельмек

Теклик

1. яза эди-м, окъуй эди-м, келе эди-м
2. яза эди-нъ, окъуй эди-нъ, келе эди-нъ
3. яза эди, окъуй эди, келе эди

Чокълукъ

1. яза эди-к, окъуй эди-к, келе эди-к
2. яза эди-нъиз, окъуй эди-нъиз, келе эди-нъиз
3. яза эди(лер), окъуй эди(лер), келе эди(лер)

Вастасыз кечкен девамлы заман фиилининъ менфий шекли умумий къаидеге эсасланьп япылыр; -ма/-ме менфий шекиль япыджы ялгъамасы эсас фииль негизине къошула: *яз-ма-й эдим, яз-ма-й эдинъ, яз-ма-й эди* киби.

Вастасыз кечкен девамлы фиилининъ суаль шекли япылгъанда **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошула:

язмакъ

Теклик

1. яза эди-м-ми?
2. яза эди-нъ-ми?
3. яза эди-ми?

Чокълукъ

1. яза эди-к-ми?
2. яза эди-нъиз-ми?
3. яза эди(лер)-ми?

Кечкен девамлы заман фиильнинъ вастасыз шекли кечмиште белли бир вакъытта девамлы суретте олгъан, битмеген иш-арекетни ифаделей: *Эгер о тюзельмесе, Алимни де омюрлик туварджы талийи беклей эди.* (Ю.Б.). *О, озю де, шикъетнен баргъан койлюлерни кери къайтара, сырасы тюшип койге кельгенде тазирлеп, оларны джемаат арасында масхара эте эди.* (Ю.Б.). *Мына бу фикир де бутюн вакъыт Ресуль эфендининъ тошюнджесини эзиеблей эди.* (Ю.Б.). *Къартнынъ яшына, догърулыгъына ве акълына урьмет этерек, оны койде севе ве сая эдилер.* (Ю.Б.). *О, бу къартнынъ агъаргъан сакъалына, солукъ бенъзине де атешиленип, де сенип кеткен козылерине бакъаракъ, даа бугунъ, бундан бир къач саат алдын къыймагъан эки джаннынъ себепчиси о олгъаны фикрини бир ерге сыгъыштырып оламай эди.* (Ю.Б.).

Кечкен девамлы заман фиилининъ васталы шекли фиильнинъ шимдики заман сыфатфилине экен къошулып тюсленювинен япыла (яз + а экен):

язмакъ, окъумакъ, кельмек

Теклик

1. яз-а экен-им, окъу-й экен-им, кел-е экен-им
2. яз-а экен-синъ, окъу-й экен-синъ, кел-е экен-синъ
3. яз-а экен, окъу-й экен, кел-е экен

Чокълукъ

1. яз-а экен-миз, окъу-й экен-миз, кел-е экен-миз
2. яз-а экен-си(нъи)з, окъу-й экен-си(нъи)з, кел-е экен-си(нъи)з
3. яз-а экен(лер), окъу-й экен(лер), кел-е экен(лер)

Васталы кечкен девамлы заман фиилининъ менфий шекли умумий къаидеге эсасланьп япыла; **-ма/-ме** менфий шекиль япыджы ялгъамасы эсас фиильнинъ тамыр-негизине къошула: *яз-ма-й экеним, яз-ма-й экенсинъ, яз-ма-й экен; яз-ма-й экен-миз, яз-ма-й экен-си(нъи)з, яз-ма-й экен(лер).*

Васталы кечкен девамлы заман фиилининъ суаль шекли япылгъанда **-мы/ -ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошула:

язмакъ

Теклик

1. яз-а экен-им-ми?
2. яз-а экен-синъ-ми?
3. яз-а экен-ми?

Чокълукъ

1. яз-а экен-миз-ми?
2. яз-а экен-си(нъи)зми?
3. яз-а экен(лер)-ми?

Кечкен девамлы заман фиилининъ васталы шекли шу фиильнинъ вастасыз шекли ифаделеген иш-арекетни сёйлейиджи озъ козюнен коръмейип, башкъа бир адамдан эшитип айткъанда къулланыла: *Айткъанларына коре, бу топ-ракъкъа кумюш сачкъанлар алтын биче экенлер.* (Ю.Б.). *Алим къолуна ири бир таш алып, балаларгъа чевирильди: - Балалар, Ресуль эфенди айта, о бизни койден кочюрмек истей экен.* (Ю.Б.).

Шимдики-кечкен девамлы заман фиилининъ вастасыз шекли шимдики девамлы заман фиильнинъ тамыр-негизине **эди** къошулып тюсленювинен япыла:

язмакъ, кельмек

Теклик

1. яз-макъта эдим, кель-мекте эдим
2. яз-макъта эдинъ, кель-мекте эдинъ
3. яз-макъта эди, кель-мекте эди

Чокълукъ

1. яз-макъта эдик, кель-мекте эдик
2. яз-макъта эдинъиз, кель-мекте эдинъиз

3. *яз-макъта эди(лер), кель-мекте эди(лер)*

Вастасыз шимдики-кечкен девамлы заман фиильнинъ менфий шекли япылгъанда **-ма/-ме** менфий шекиль япыджы ялгъама эсас фиильнинъ тамыр-негизине **-макъта/-мекте** ялгъамасындан эвель къошула:

Теклик

1. *яз-ма-макъта эдим, кель-ме-мекте эдим*
2. *яз-ма-макъта эдинъ, кель-ме-мекте эдинъ*
3. *яз-ма-макъта эди, кель-ме-мекте эди*

Чокълукъ

1. *яз-ма-макъта эдик, кель-ме-мекте эдик*
2. *яз-ма-макъта эдинъиз, кель-ме-мекте эдинъиз*
3. *яз-ма-макъта эди(лер), кель-ме-мекте эди(лер)*

Вастасыз шимдики-кечкен девамлы заман фиилининъ суаль шекли япылгъанда **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ я да эсас фиильнинъ шимдики девамлы заман негизине къошула.

Теклик

1. *яз-макъта эди-м-ми?, яз-макъта-мы эди-м?*
2. *яз-макъта эди-нъ-ми?, яз-макъта-мы эди-нъ?*
3. *яз-макъта эди-ми?, яз-макъта-мы эди?*

Чокълукъ

1. *яз-макъта эди-к-ми?, яз-макъта-мы эди-к?*
2. *яз-макъта эди-нъиз-ми?, яз-макъта-мы эди-нъиз?*
3. *яз-макъта эди(лер)-ми?, яз-макъта-мы эди(лер)?*

Шимдики-кечкен девамлы заман фиилининъ вастасыз шекли кечкен заманда лакъырды этилип тургъан вакъыттан эвель башлангъан, лакъырды вакъытанда девам эткен ве келеджекте де бираз вакъыт девам этежек иш-арекетни ифаделей: *О, насылдыр бир туманлы тюшонджелернен чекишмекте эди. (Ю.Б.). Онынъ темиз мангъалайындан, сьмайларындан арды кесильмеден тер чьбырмакъта эди. (Ю.Б.). Олар энди чокъ вакъыттан берли токътамай-турмай чалышмакъта эдилер. (С.Э.). О джан алямети косьтерир киби тельгенип, сюйрельген бир махлюкъ киби шувулдап, къаранлыкъ ичинде синъип кетмекте эди. (Ю.Б.). Азамат акъайнынъ башыны да чешит тасавурлар ёрамакъта эди. (Ю.Б.). Ондан бираз авлакъта арматураджылар бетонламакъ керек олгъан невбеттеки блок ичюн арматура багъламакъта эдилер. (С.Э.).*

Шимдики-кечкен девамлы заман фиилининъ васталы шекли шимдики девамлы заман фиильнинъ тамыр-негизине **экен** къошулып тюсленювинен япыла:

язмакъ, кельмек

Теклик

1. *яз-макъта экен-им, кель-мекте экен-им*
2. *яз-макъта экен-синъ, кель-мекте экен-синъ*
3. *яз-макъта экен, кель-мекте экен*

Чокълукъ

1. *яз-макъта экен-миз, кель-мекте экен-миз*
2. *яз-макъта экен-си(нъи)з, кель-мекте экенси(нъи)з*
3. *яз-макъта экен(лер), кель-мекте экен(лер)*

Васталы шимдики-кечкен девамлы заман фиильнинъ менфий шекли япылгъанда **-ма/-ме** менфий шекиль япыджы ялгъама эсас фиильнинъ тамыр-негизине **-макъта/-мекте** ялгъамасындан эвель къошула:

язмакъ, кельмек

Теклик

1. *яз-ма-макъта экеним, кель-ме-мекте экеним*
2. *яз-ма-макъта экенсинъ, кель-ме-мекте экенсинъ*
3. *яз-ма-макъта экен, кель-ме-мекте экен*

Чокълукъ

1. *яз-ма-макъта экенмиз, кель-ме-мекте экенмиз*
2. *яз-ма-макъта экенси(нъи)з, кель-ме-мекте экенси(нъи)з*
3. *яз-ма-макъта экен(лер), кель-ме-мекте экен(лер)*

Васталы шимдики-кечкен девамлы заман фиильнинъ суаль шекли япылгъанда **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ я да эсас фиильнинъ шимдики девамлы заман негизине къошула:

язмакъ

Теклик

1. *яз-макъта экен-им-ми?, яз-макъта-мы экен-им?*
2. *яз-макъта экен-синъ-ми?, яз-макъта-мы экен-синъ?*
3. *яз-макъта экен-ми?, яз-макъта-мы экен?*

Чокълукъ

1. *яз-макъта экен-миз-ми?, яз-макъта-мы экен-миз?*
2. *яз-макъта экен-си(нъи)з-ми?, яз-макъта-мы экен-си(нъи)з?*

3. *яз-макъта экен(лер)-ми?, яз-макъта-мы экен(лер)?*

Шимдики-кечкен девамлы заман фиилининъ васталы шекли сѣйлейиджи кечкен заманда лакъырды этилип тургъан вакъыттан эвель башлангъан, лакъырды вакътында девам эткен ве келеджекте де бираз вакъыт девам этеджек иш-арекетни озь козюнен коръмейип, башкъасындан эшиткенде къулланыла. Лякин эдебиятта бу шекиль пек аз расткеле.

Келеджек-кечкен заман я да **кечкен заман макъсат фиилининъ вастасыз шекли** келеджек заман фиилининъ къатий шеклине (*язаджакъ, окъуйджакъ, келеджек*) **эди** къошулып тиосленювинен япыла:

язмакъ, окъумакъ, кельмек

Теклик

1. *яз-а-джакъ эди-м, окъу-й-джакъ эди-м, кел-е-джек эди-м*
2. *яз-а-джакъ эди-нъ, окъу-й-джакъ эди-нъ, кел-е-джек эдинъ*
3. *яз-а-джакъ эди, окъу-й-джакъ эди, кел-е-джек эди*

Чокълукъ

1. *яз-а-джакъ эди-к, окъу-й-джакъ эди-к, кел-е-джек эди-к*
2. *яз-а-джакъ эди-нъиз, окъу-й-джакъ эди-нъиз, кел-е-джек эди-нъиз*
3. *яз-а-джакъ эди(лер), окъу-й-джакъ эди(лер), кел-е-джек эди(лер)*

Вастасыз келеджек-кечкен заман фиилининъ менфий шекли умумий къаидеге эасланьп япылыр: *яз-ма-й-джакъ эдим, окъу-ма-й-джакъ эдинъ, кель-ме-й-джек эди* киби.

Вастасыз келеджек-кечкен заман фиилининъ суаль шекли япылгъанда **-мы/ -ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ я да эсас фиильнинъ келеджек заман сыфатфииль негизине къошулыр:

язмакъ

Теклик

1. *яз-аджакъ эди-м-ми?, яз-аджакъ-мы эди-м?*
2. *яз-аджакъ эди-нъ-ми?, яз-аджакъ-мы эди-нъ?*
3. *яз-аджакъ эди-ми?, яз-аджакъ-мы эди?*

Чокълукъ

1. *яз-аджакъ эди-к-ми?, яз-аджакъ-мы эди-к?*
2. *яз-аджакъ эди-нъиз-ми?, яз-аджакъ-мы эди-нъиз?*
3. *яз-аджакъ эди(лер)-ми?, яз-аджакъ-мы эди(лер)?*

Келеджек-кечкен заман фиилининъ вастасыз шекли сѣйлейиджи якъын келеджекте ялмагъа ниетленген, лякин япып оламагъан иш-арекетни ифаделей: *Саат беште бараджакъ эдим, лякин барьп оламадым. Къузьде учь юз элли гектар ер айдайджакъ эдик.* (Ю.Б.). *Эльбет де, бу танышылыкъ бугунъ дегиль, онъайты кельгенде, келишикли бир шараит чыкъып къалгъанда оладжакъ эди.* (Ю.Б.). *Туткъанда не олгъан, битеджек эдими?* (Ю.Б.). *Бугунъ саба олар – Баратнен Осман – арчалыкъкъа кийик домуз авына кетеджек эдилер.* (Ю.Б.). *Бунынъ ичюн, аз къалды, меним озюме де патлайджакъ эди.* (А.О.). *Айны шу фильминъ саат экидеки сеансы тек фашист офицерлери ве аскерлери ичюн оладжакъ эди.* (Дж.Д.).

Келеджек-кечкен заман я да **кечкен заман макъсат фиилининъ васталы шекли** келеджек заман сыфатфииль негизине (*язаджакъ, окъуйджакъ, келеджек*) **экен** къошулып тиосленювинен япыла:

язмакъ, окъумакъ, кельмек

Теклик

1. *яз-а-джакъ экен-им, окъу-й-джакъ экен-им, кел-е-джек экен-им*
2. *яз-а-джакъ экен-синъ, окъу-й-джакъ экен-синъ, кел-е-джек экен-синъ*
3. *яз-а-джакъ экен, окъу-й-джакъ экен, кел-е-джек экен*

Чокълукъ

1. *яз-а-джакъ экен-миз, окъу-й-джакъ экен-миз, кел-е-джек экен-миз*
2. *яз-а-джакъ экен-си(нъи)з, окъу-й-джакъ экен-си(нъи)з, кел-е-джек экен-си(нъи)з*
3. *яз-а-джакъ экен(лер), окъу-й-джакъ экен(лер), кел-е-джек экен(лер)*

Васталы келеджек-кечкен заман фиилининъ суаль шекли япылгъанда **-мы/ -ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ я да эсас фиильнинъ келеджек заман сыфатфииль негизине къошула:

язмакъ

Теклик

1. *яз-а-джакъ экен-им-ми?, яз-а-джакъ-мы экен-им?*
2. *яз-а-джакъ экен-синъ-ми?, яз-а-джакъ-мы экен-синъ?*
3. *яз-а-джакъ экен-ми?, яз-а-джакъ-мы экен?*

Чокълукъ

1. *яз-а-джакъ экен-миз-ми?, яз-а-джакъ-мы экен-миз?*
2. *яз-а-джакъ экен-си(нъи)з-ми?, яз-а-джакъ-мы экен-си(нъи)з?*
3. *яз-а-джакъ экен(лер)-ми?, яз-а-джакъ-мы экен(лер)?*

Келеджек-кечкен заман фиилининъ васталы шекли сѣйлейиджи келеджекте ялмагъа ниетленген, лякин бир-де бир себептен япып оламагъан иш-арекет акъкъында башкъа бир адамдан эшиткенини ифаделей: *О мектюп язаджакъ экен, лякин, бош вакъыт тапмагъанындан, язмады. Коръдюньми, къалгъаныны озю*

къазып таилайджакъ экен. (Ю.Б.). Экимлернинъ айткъанларына коре, эгер текъаран даа кечиккен олсакъ, хасталыкъ мийине кечеджек экен. (А.О.). О насослар станция бинасыны тюбдеки сувлардан къорчалайджакъ экен. (С.Э.). Бугунъ парткомнынъ меджлиси *олмайджакъ экен.* (С.Э.).

Шимдики заман фиили иш-арекетнинъ лакъырды вакътында япылгъаныны я да япылмагъаныны ифаделей.

Шимдики заман фиили, модаль маналарына коре, эсасен, эки тюрлю ола: 1) шимдики даимий заман фиили, 2) шимдики девамлы заман фиили.

Шимдики даимий заман манасы фиилнинъ тамыр-негизине **-а/-е/-й** алфииль япыджы ялгъамасы къошулувынен ве тюсленювинен ифаделене:

язмакъ, окъумакъ, кельмек

Теклик

1. яз-а-м, окъу-й-ым, кел-е-м
2. яз-а-сынъ, окъу-й-сынъ, кел-е-синъ
3. яз-а, окъу-й, кел-е

Чокълукъ

1. яз-а-мыз, окъу-й-мыз, кел-е-миз
2. яз-а-сы(нъы)з, окъу-й-сы(нъы)з, кел-е-си(нъы)з
3. яз-а(лар), окъу-й(лар), кел-е(лер)

Шимдики даимий заман фиилнинъ менфий шекли фиилнинъ тамыр-негизине **-ма/-ме** менфий шекиль япыджы ялгъамасы къошулувынен япыла: *яз-ма-й-сынъ, окъу-ма-й-сынъ, кель-ме-й-синъ* киби.

Шимдики даимий заман фиилининъ суаль шекли **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс ялгъамаларындан сонъ къошулувынен япыла:

язмакъ, кельмек, окъумакъ

Теклик

1. яз-а-м-мы?, кел-е-м-ми?, окъу-й-ым-мы?
2. яз-а-сынъ-мы?, кел-е-синъ-ми?, окъу-й-сынъ-мы?
3. яз-а-мы?, кел-е-ми?, окъу-й-мы?

Чокълукъ

1. яз-а-мыз-мы?, кел-е-миз-ми?, окъу-й-мыз-мы?
2. яз-а-сы(нъы)з-мы?, кел-е-си(нъы)з-ми?, окъу-й-сы(нъы)з-мы?
3. яз-а(лар)-мы?, кел-е(лер)-ми?, окъу-й(лар)-мы?

Шимдики даимий заман фиилнинъ суаль-менфий шекли бойле япылыр: негиз+ менфий шекиль + шахыс-сайы ялгъамасы + суаль ялгъамасы.

Теклик

1. яз-ма-й-ым-мы?
2. яз-ма-й-сынъ-мы?
3. яз-ма-й-мы?

Чокълукъ

1. яз-ма-й-мыз-мы?
2. яз-ма-й-сы(нъы)з-мы?
3. яз-ма-й(лар)-мы?

Шимдики даимий заман фиилнинъ бойле дёрт эсас манасы бар:

1) Лакъырды вакътында япылгъан я да япылаяткъан иш-арекетни анълата: *Бадемлик узерине къуришун ренкли булутлар саркъалар.* (Ш.А.). О козьлерини ачмагъа **тырыша**, лякин козь къапакълары о къадар агъырлашкъан ки, оларны ачмагъа къувети **етишмей.** (Н.О.).

2) Белли бир вакъытнен сынъырланмагъан, даимий, текрарлангъан алда олып кечкен арекетни ифаделей: **- Папирос ичсизми? – Ичем.** Тереклернинъ сыкъ япракълары меним пенджеремнинъ устюнден яваштан **ельпирейлер.** (М.Г.). Амма о йигитке бир шей **айтып оламай**, сарайгъа **къайтып келе**, озь одасына **кире**, юзю-къоюн ятып, хаялланмагъа, сонъ исе агъламагъа **баилай.** (Р.Х.). Онынъ къаверенкли сувлары чокътан-чокъ арыкъларгъа болюнип, тарларгъа **джайыла.** (Ю.Б.). Бааръде, кучлю ягъмурлар маалинде, юкске ямачлардан ашагъы сель **тюше**, койни экиге болип, инъильдеп акъып тургъан озенге **къошула**, сув саиллерден тышкъа **чыкъа, окюре, къутура**, багъларны-багъчаларны **баса**, эвлерни **йыкъа**, увулдап узакъларгъа **чыкъып кете.** (Ш.А.).

3) Келеджекте оладжакъ иш-арекетни ифаделей (эсасен якъын келеджекте): *О бугунъ шу мукъаддес байракънен сагълыкълаша*, узакъларгъа **кете.** (Р.Х.). Поезд акъшам саат секизде **келе**. Меджлис ярын саат онда **ачыла.**

4) Лакъырды вакътында девамлы оляяткъан арекетни ифаделей. Шимдики даимий заманнынъ бу манасы фиилнинъ шимдики девамлы заман манасына якъынлаша: *Ибраимов озюнинъ зенгин теджерибесини огъуларына да ашламагъа тырыша.* (Л.б.).

Шимдики девамлы заман фиили фиилнинъ тамыр-негизине **-макъ/-мек** исимфииль япыджы + **-да/-де/-та/-те ер** келиши ялгъамасы + шахыс косътергичи къошулувынен япыла.

Язмакъ, кельмек фииллерининъ шимдики девамлы заман шеклинде тюсленюви:

Теклик

1. яз-макъ-та-м, кель-мек-те-м
2. яз-макъ-та-сынъ, кель-мек-те-синъ
3. яз-макъ-та, кель-мек-те

Чокълукъ

1. яз-макъ-та-мыз, кель-мек-те-миз

2. *яз-макъ-та-сы(нъы)з, кель-мек-те-си(нъы)з*

3. *яз-макъ-та(лар), кель-мек-те(лер)*

Шимдики девамлы заман фиилининъ менфий шекли ясалгъанда **-ма/-ме** ялгъамасы фиильнинъ тамыр-негизине къошула: *яз-ма-макъ-та-м, кель-ме-мек-те-м, яз-ма-макъ-та-сынъ, кель-ме-мек-те-синъ* киби.

Шимдики девамлы заман фиилининъ суаль шекли ясалгъанда **-мы/-ми** суаль ялгъамасы шахыс косьтергичине къошула.

Язмакъ, кельмек фииллерининъ шимдики девамлы заман суаль шекинде тюсленюви:

Теклик

1. *яз-макъ-та-м-мы?, кель-мек-те-м-ми?*

2. *яз-макъ-та-сынъ-мы?, кель-мек-те-синъ-ми?*

3. *яз-макъ-та-мы?, кель-мек-те-ми?*

Чокълукъ

1. *яз-макъ-та-мыз-мы?, кель-мек-те-миз-ми?*

2. *яз-макъ-та-сы(нъы)з-мы?, кель-мек-те-си(нъы)з-ми?*

3. *яз-макъ-та(лар)-мы?, кель-мек-те(лер)-ми?*

Шимдики девамлы заман фиилининъ суаль-менфий шекли бойле япыла: *яз-ма-макъ-та-м-мы?, кель-ме-мек-те-м-ми?, яз-ма-макъ-та-сынъ-мы?, кель-ме-мек-те-синъ-ми?* киби.

Шимдики девамлы заман фиили лакъырдыдан эвель башланып, нутукъ вакътында девам эткен ве келеджекте де бир вакъыт девам этеджек иш-арекетни ифаделей: *Бетинден вира тер акъмакъта, юреги дюкюльдемекте. Кран огге, арткъа, сагъгъа, солгъа арекет этмекте.* (Ш.А.). Кунешининъ алтын шавлелери мавы кокнинъ коксюне санчылгъан къаянынъ сюйрю уджуны **ялтыратмакъта**. (С.Э.).

Келеджек заман фиили иш-арекетнинъ лакъырды этилип тургъан вакъыттан сонъ япыладжагъыны я да япылмайджагъыны ифаделей. Келеджек заман фииллери модаль маналарына коре эки тюрлю олалар: 1) келеджек заман фиилининъ къатий шекли; 2) келеджек заман фиилининъ даимий шекли.

Келеджек заман фииль шекиллери эксерий алда шимдики заман фииллеринен багълы олалар, чюнки шимдики заман фиилинен ифаделенген иш-арекет эсасен лакъырды этилип тургъан вакъытта битип къалмаз, ондан сонъ, яни келеджек заманда да девам этмеси мумкюн.

Келеджек заман фиилининъ къатий шекли фиильнинъ шимдики даимий заман негизине **-джакъ/-джек** ялгъамасы къошулып тюсленювинен япыла. Сонъки **къ, к** тутукълары биринджи шахыста текликте созукъ сеслер ортасында янъгъырывукълашалар.

Язмакъ, окъумакъ, кельмек фииллерининъ келеджек заман къатий шекинде тюсленюви:

Теклик

1. *яз-а-джагъ-ым, окъу-й-джагъ-ым, кел-е-джег-им*

2. *яз-а-джакъ-сынъ, окъу-й-джакъ-сынъ, кел-е-джек-синъ*

3. *яз-а-джакъ, окъу-й-джакъ, кел-е-джек*

Чокълукъ

1. *яз-а-джакъ-мыз, окъу-й-джакъ-мыз, кел-е-джек-миз*

2. *яз-а-джакъ-сы(нъы)з, окъу-й-джакъ-сы(нъы)з, кел-е-джек-си(нъы)з*

3. *яз-а-джакъ(лар), окъу-й-джакъ(лар), кел-е-джек(лер)*

Къатий келеджек заманнынъ менфий шекли фиильнинъ тамыр-негизине **-ма/-ме** менфий шекиль япылды ялгъамасы къошулувынен япыла: *яз-ма-й-джагъым, окъу-ма-й-джакъсынъ, кель-ме-й-джекмиз* киби.

Къатий келеджек заманнынъ суаль шекли шахыс ялгъамаларына **-мы/-ми** къошулувынен япыла.

Язмакъ, кельмек фииллерининъ къатий келеджек заман суаль шекинде тюсленюви:

Теклик

1. *язаджагъым-мы?, келеджегим-ми?*

2. *язаджакъсынъ-мы?, келеджексинъ-ми?*

3. *язаджакъ-мы?, келеджек-ми?*

Чокълукъ

1. *язаджакъмыз-мы?, келеджекмиз-ми?*

2. *язаджакъсы(нъы)з-мы?, келеджекси(нъы)з-ми?*

3. *язаджакъ(лар)-мы?, келеджек(лер)-ми?*

Келеджек заманнынъ къатий шекли илериде, лакъырдыдан сонъ къатиен оладжакъ ве шимдики заманнен ич бир тюрлю багъы олмагъан иш-арекетни ифаделей: *Артыкъ къан тѣкюльмейджек, къара мектюлер кельмейджек.* (Ю.Б.). Бундан сонъ тютюн **ичмейджегим**, - деди ве бир аз сускъан сонъ шуларны да къошты. (Н.О.). Мен тезден **къайтып келеджегим** ве бир даа бир якъкъа **кетмейджегим**. (Ш.А.). *Шай оладжакъ, оладжакъ, Кийик отлар соладжакъ. Къыртыш топракъ акътарылып, Акъ алтынгъа толаджакъ.* (Мане).

Келеджек заман фиилининъ даимий шекли фиильнинъ тамыр-негизине созукълардан сонъ **-р**; тутукълардан сонъ: а) сонъки эджа къалын олса **-ар/-ыр**; б) сонъки эджа индже олса **-ер/-ур**; в) бир эджалы тамыр-негизлерде созукъ сес дудакълангъан олса **-ур,-юр** ялгъамасы къошулувынен ве шахыс-сайыларнен тюсленювинен япыла.

Язмакъ, башламакъ, олмакъ, кельмек, коръмек, алмакъ фииллерининъ келеджек заман даимий шекинде тюсленюви:

Теклик

1. *яз-ар-ым, башла-р-ым, ал-ыр-ым, кел-ир-им, кор-ер-им, ол-ур-ым*
2. *яз-ар-сынъ, башла-р-сынъ, ал-ыр-сынъ, кор-ер-сынъ, ол-ур-сынъ*
3. *яз-ар, башла-р, ал-ыр, кор-ер, ол-ур*

Чокълукъ

1. *яз-ар-мыз, башла-р-мыз, ал-ыр-мыз, кел-ир-миз, кор-ер-миз, ол-ур-мыз*
2. *яз-ар-сы(нъы)з, башла-р-сы(нъы)з, ал-ыр-сы(нъы)з, кел-ир-си(нъи)з, кор-ер-си(нъи)з, ол-ур-сы(нъы)з*
3. *яз-ар(лар), башла-р(лар), ал-ыр(лар), кел-ир(лер), кор-ер(лер), ол-ур(лар)*

Даимий келеджек заман фиилининъ менфий шекли умумий къаидеге эсасланып япыла: менфий негиз + вакъыт ялгъамасы + шахыс ялгъамасы.

Лякин земаневий къырым эдебий тилинде даимий келеджек заман менфий фиилининъ чешит тюрлю шахысларда тюрлю фонетик шекиллери бар:

1 шахыс текликте *яз-ма-р-ым* ерине *яз-ма-м, башла-ма-р-ым* ерине *башла-ма-м*. Демек, р тюшип къала, айтылмай ве ызыда да акс эттирильмей.

2 шахыс текликте *яз-ма-р-сынъ* ерине *яз-ма-з-сынъ*, демек, **р** з-нен денъиштириле. Бойле денъишовни башкъа сёзлерде де расткетирмек мумкюн: *корь-мек - козь, семир-мек – семиз* сёзлеринден япылгъандыр.

Язмакъ, корьмек фииллерининъ даимий келеджек заман менфий шеклинде тюсленюви:

Теклик

1. *яз-ма-м, корь-ме-м*
2. *яз-ма-з-сынъ, корь-ме-з-сынъ*
3. *яз-ма-з, корь-ме-з*

Чокълукъ

1. *яз-ма-мыз, корь-ме-миз*
2. *яз-ма-з-сы(нъы)з, корь-ме-з-си(нъи)з*
3. *яз-ма-з(лар), корь-ме-з(лер)*

Даимий келеджек заманнынъ суаль шекли шахыс ялгъамаларына **-мы/-ми** къошулувынен япылыр. *Язмакъ, корьмек* фииллерининъ даимий келеджек заман суаль шеклинде тюсленюви:

Теклик

1. *яз-ар-ым-мы?, кор-ер-им-ми?*
2. *яз-ар-сынъ-мы?, кор-ер-сынъ-ми?*
3. *яз-ар-мы?, кор-ер-ми?*

Чокълукъ

1. *яз-ар-мыз-мы?, кор-ер-миз-ми?*
2. *яз-ар-сы(нъы)з-мы?, кор-ер-си(нъи)з-ми?*
3. *яз-ар(лар)-мы?, кор-ер(лер)-ми?*

Даимий келеджек заманнынъ суаль-менфий шекли бойле япылыр: *яз-ма-м-мы?, корь-ме-м-ми?, яз-ма-з-сынъ-мы?, корь-ме-з-сынъ-ми?* киби.

Келеджек заман фиилининъ даимий шекли иш-арекетнинъ лакъырдыдан сонъ япыладжагъы-япылмайджагъы я да иш-арекетнинъ даимий оларакъ япылып тургъаныны, заманджа девамлы, текрарлы олгъаныны ифаделей: *Шамратны къандырмакъ зор олур, барыр да шанына сыгъдырмаз. (Ю.Б.). Шемснур оларны азбар къапу янында расткетирир ве эр шейни анълатыр. (Ш.А.). Айванасравджылар арасында бир кунь булунгъан адам бу фикирнинъ янълъиш экенини анълар. (Ч.А.). Нусрет мектепке бармагъа истемез, эки куннинъ биринде дерслеринден къачып, я мааледе ойнап кезер, я киногъа кетер. (Р.М.).*

Келеджек заман фиилининъ даимий шекли аталар сёзлеринде (*Ачнынъ алыны токъ бильмез*), риджа, истек, тебрик бильдирген сёз бирикмелеринде (риджа *этерим*, тебрик *бильдиририм*) кенъ къулланыла.

Сорокин С.В.

КОНЦЕПТ ПЕРФЕКТНОСТИ В СЕМАНТИЧНОЙ СТРУКТУРЕ ТУРЕЦКОГО АБСЕНТИВ-ПЕРФЕКТА

There has been investigated the concept of perfectivity as one of the two key components of the semantic structure of the Turkish Absentive-Perfect Tense. There has been analyzed the concepts connected with perfective semantics, peculiarities of their communicative realization. The article is a part of the integral investigation of the categories of temporality, aspectuality and modality as a functional field of the Turkish language. The main methodological positions of the research are the functional method, anthropocentric, linguo-cognitive and linguo-culturological approaches.